

Sanat, Bilim ve Kùltürde

ORKUN

Ocak

1982

Yaylada bir Yörük kızı

5. Sayı

ATATÜRK DİYOR Kİ:

Benim naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır ve Türk Milleti emniyet ve saadette medeniyet yolunda tereddutsuz yürümeye devam edecektir.

***

Millete efendilik yoktur. Hâdimlik vardır. Bu millete hizmet eden onun efendisi olur.

***

Türkiye'de boşleviklik olmayacaktır. Çünkü Türk Hükümetinin, ilk gayesi halka hürriyet ve saadet vermektir.

***

Ordumuz, Türk birliğinin, Türk kudret ve kabiliyetinin, Türk vatanseverliğinin çelikleşmiş bir ifadesidir.

Ordumuz; Türk topraklarının ve Türkiye idealini tahakkuk ettirmek için sarfettiklerimizde olduğumuz sistemli çalışmaların yenilmesi imkânsız teminatıdır.

***

Efendiler! Böyle evlâtlara ve böyle evlâtlardan mürekkep ordulara malik bir millet elbette hakkını ve istiklâlini bütün mânasiyle muhafaza etmeğe muvaffak olacaktır. Böyle bir milleti istiklâlinden mahrum etmeğe kalkışmak hayal ile iştigâldir.

***

Savaş günlerinde dahi dikkat ve itina ile işlenmiş bir millî terbiye programı meydana getirmeye ve mevcut maarif teşkilâtımızı, bugünden semereli bir faaliyetle çalıştıracak esasları ortaya koymağa çalışmalıyız. Şimdiye kadar takip edilen tahsil ve terbiye usullerinin milliyetimizin tarihî gerilemesinde en mühim bir âmül olduğu kanaatindeyim. Onun için bir millî programdan bahsederken eski devrin hurafelelerinden ve fitri vasıflarımızla hiç te münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garpten gelen bilcümle tesirlerden tamamen uzak millî seviye ve tarihimize uygun bir kültür kastediyorum.

***

İrade-i millîye yalnız bir şahsın düşünmesinden değil, bilumûm efrad-ı milletin arzularının, emellerinin muhassalasından ibarettir.

***

Komünizm Türkiye için tehlikedir ve her görüldüğü yerde ezilmelidir.

***

— DEYİMLERİYLE DİLİM —

Ana dilim, güzel dilim
Demeye varmaz dilim;
Hain, gafil eyliyor;
Seni ah, dilim dilim!...

Yıllar var, kanar dilim
Yandı ha, yanar dilim
Savunmaya and içtim;
Döndüğü kadar dilim.

Sel'e döküldü dilim
El'le kavgada dilim;
Yabancı ek yüzünden
Kuruyor ağzım dilim.

Tutaman seni dilim;
Tüyün bitti ey dilim.
Alfabeye ne gerek;
Dönüyor kuşa dilim!

Ağırlaşıyor dilim;
Tutuluyor bak dilim
Gidilen yol uçurum:
Yuttum, oh, küçük dilim!

Tanrım, kurusun dilim!
Yahut dolaşsın dilim.
"Kurumsal devrim" sonu;
Oluyor bozuk dilim!...

Ağzım var, yoktur dilim
Baklan çıksa da dilim:
Kurumlanıp kimseye;
Uzun değilsin dilim!

Kemiğin yoktur dilim
Belki zifirsin dilim;
Arıcı duman olsa;
Çözülürsün sen dilim!...

Dilim, yaralı dilim!
Bahtı karalı dilim
Yabancı, yalan unsur;
Seni saralı dilim:

Bağrımızda dağlar var,
Viran olmuş bağlar var,
Senin haline bakıp;
Gece gündüz ağlar var!...

Halil Ersoylu

Prof. Nejat DİYARBEKİRLİ

HUN KURGANLARINDAN ÇIKAN BAZI ÖNEMLİ ESERLER VE İLK TÜRK HALISI

Hun sanatına ait en önemli eserlere, doğu Altaylar'da, Balıklı Göl'e (Töles gölü) 80 km. mesafedeki Ulugan ırmağı kıyısındaki Pazırık vadisinde, Çin kıt'asının kuzey-batısında Ordos'da, Bugünkü Moğolistan'daki Noin-Ula'da ve güney Sibiry'a'da bulunan kurganlardan (mezarlardan) çıkartılan bulgular arasında rastlanmaktadır. Bütün bu bölgelerde gün ışığına kavuşturulan arkeolojik bulgular sayılamayacak kadar çoktur. Eserlerin aynı üslup özelliklerini taşımasının sebepleri ise, bu bölgelerde ancak bir topluluğun varlığı ile izah edilebilir. Bu "soy" da Hunlar'dan başkası değildir. Bu arada, Hun kurganlarının bulunduğu listeye, Katanda kurganlarını, Altaylar'ın Berel bozkırlarında bulunan kurganları, Ursula ırmağı kıyısında bulunan Şibe kurganlarını ilâve edebiliriz. Sanat tarihimizin kaynağını ve hareket noktasını teşkil eden bu kurganlardan çıkan sanat eserleri, en erken devir bozkır sanatının temsilcisi olan Hunlar'ın sanatını teşkil etmektedir. Kurganların çapları yaklaşık olarak 24 m dir. Bu kurganlarda ceset için ayrılmış küçük bir odacığa ya da kabir diyeceğimiz mezar boşluğuna bir ağaç gövdesinin oyulması ile meydana gelen lâhit yerleştirilmiştir. Lâhdin üzerine çeşitli hayvan figürlerinin resmedildiğini belirtmek isteriz. Genellikle lâhitlerin uzunlukları 3 m. ve genişlikleri ise 1 m. kadardır.

Pazırık yaylasında büyük kurganların çapı 30 ilâ 46 metre arasında değişmektedir. Bu tip kurganlarda cesedin konduğu kabir odası, iki bölüm olarak görülür. Ayrıca kazılan mezar çukurunun üzerine kapatılan toprak ve taş kütesinin ağırlığını çekebilmesi ve çökmemesi için direk sistemi kullanılmıştır. Kalın tomruklardan yapılan tavanı, ahşap ayaklar tutmaktadır. Bu büyük mezar yaklaşık olarak 51 ilâ 55 m²'lik bir yer kaplamaktadır. Dördüncü Pazırık kurganı ise diğerlerinden daha küçük olup 30 m² lik bir yeri işgal eder.

Bu arada herşeyi, hattâ ölen hükümdar ailesine ait cesetleri bile ince altın tabakasıyla kaplama âdeti, Hun Türkleri arasında yaygındı. Bunun en çok örneğini, M.Ö. IV. üncü yüzyıla ait Esik kurganından çıkan arkeolojik bulgularda rastlıyoruz.

Kazak ilim adamı Kemal Akışef'in idaresindeki, Kazak arkeoloğlar grubunun, gün ışığına kavuşturmuş olduğu, Isık göl civarındaki Esik kurganı (mezarı), birçok Hun kurganlarında olduğu gibi Talan'a maruz kalmadığı ve envarterini günümüze kadar muhafaza ettiği için büyük ilgi çekmektedir. Kurganın içinden dört bine yakın altın eşyanın çıkması ve bu arada son derece değerli sanat eserlerinin bulunması, Türk kültürü üzerinde büyük önemi haiz Göktürk harfleriyle

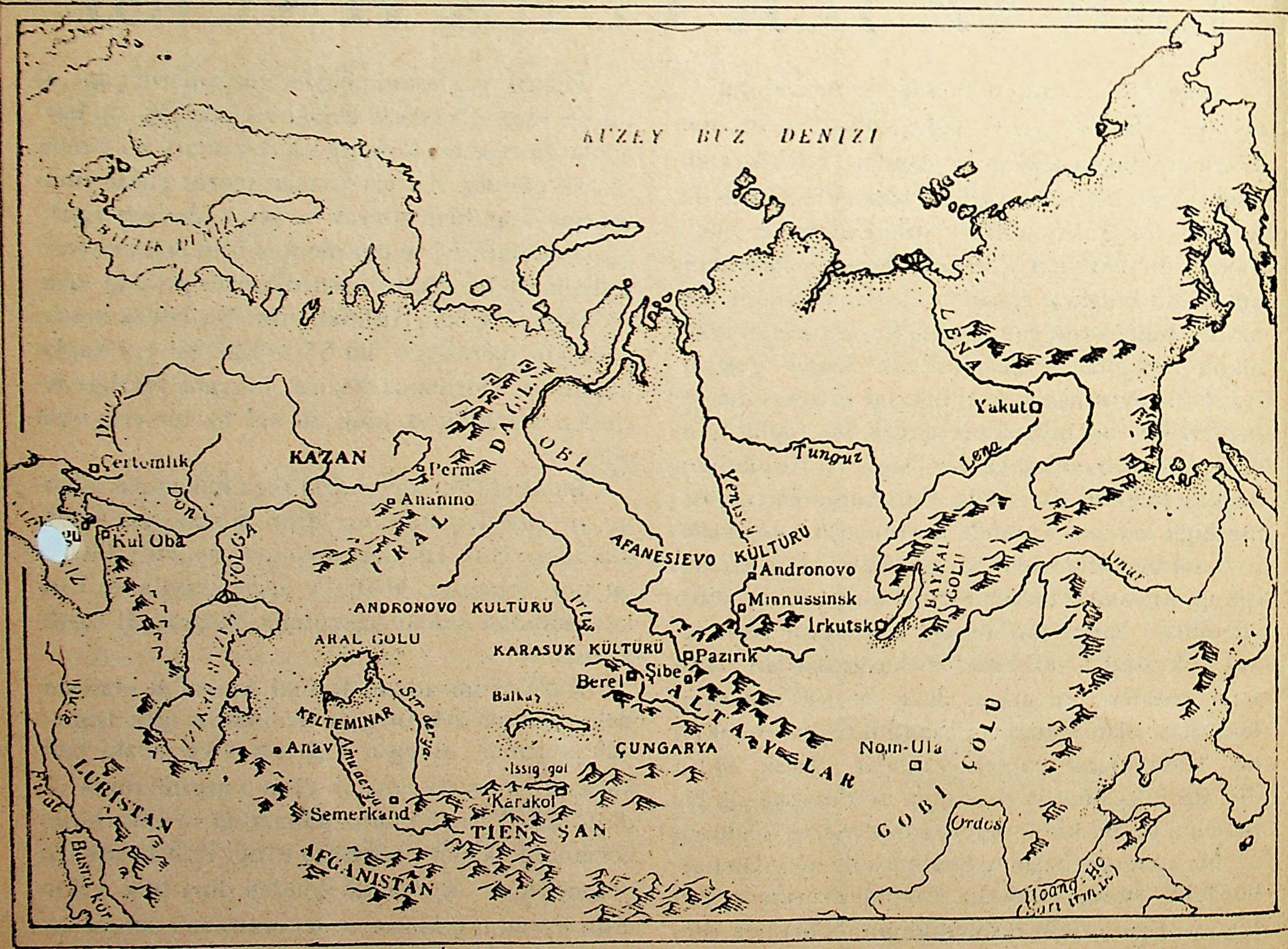
yazılı bir gümüş çanak ve diğer bulguların günümüze kadar bozulmadan intikâli, Orta Asya arkeolojisinde, şimdiye kadar nadir görülen bir hadise olarak kabul edilmektedir.

Esik kurganı, diğer Hun mezarlarında olduğu gibi, karaçam kütükleriyle çevrelenmişti. Mezarın çatısı açıldığında, içeride yatan cesedin başındaki tolganın sivri uçundan, ayağındaki yumuşak çizmeye kadar sapsarı altınla kaplanmış olduğu hayretle müşahade edilmiştir. Mezarın içindeki ceset dahil birçok eşyaların altınla kaplanmış olmasından ötürü arkeologların gözleri kamaşmış ve dört bine yakın altından mamul eser karşısında adeta büyülenmişlerdir. Cesed'in vücudunu kaplayan ağır zırhın üzeri de ince bir altın tabaka ile kaplanmıştır. Beli saran kuşak ve zırhın üzerinden kuşağa kadar inen plaklar som altında yapılmış olup, üsluplaşmış bir arslan başının ince bir friz halinde tekrarından meydana

gelmiştir. Bu anlayışla yapılmış figürlerin Pazırık kurganlarından çıktığı hatırlanacak olursa Altaylar'daki kurganların bulguları ile Esik bulguları arasında büyük bir paralelizm görülür.

Bozkır kültürüne mensup Türk boylarında hele takılan kuşakların bir rütbe anlamı taşıdığı muhakkaktır. Beli saran, deriden yapılmış kuşağın üzerine madenden plakalar applike edilirken, kuşağı kuşananın hangi boya hangi gruba dahil olduğu, ayrıca plakaların sayısından ve dizilişinden de rütbesinin durumu anlaşılırdı.

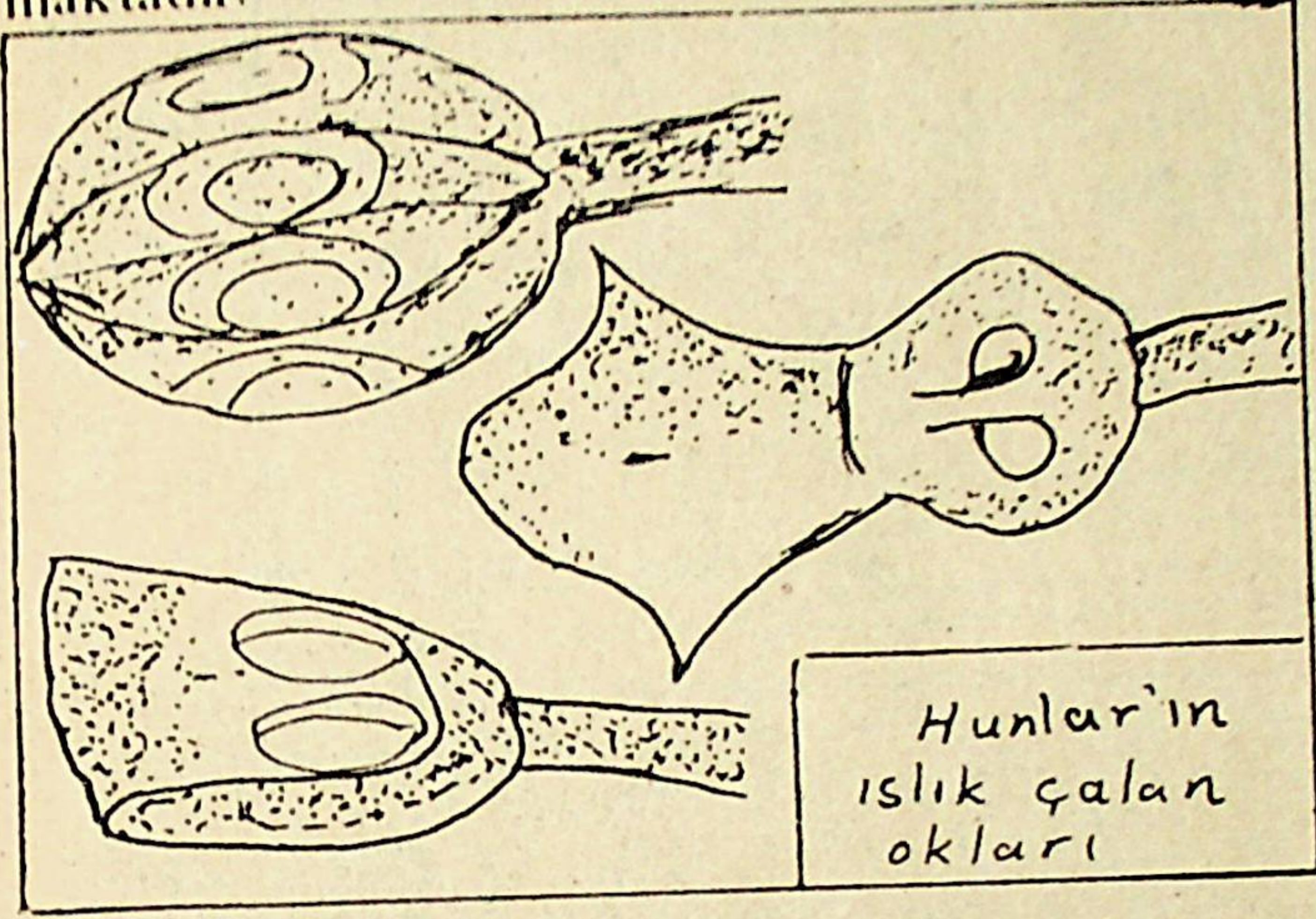
Esik kurganı üzerinde yapılan laboratuvar çalışmaları ve radyo-karbon analizleri neticesinde, tolgasından çizmesine kadar altınla bezenmiş kimsenin, 18-24 yaşları arasında bir genç olduğu ve kurganın da takriben M.Ö. V. veya IV. yüzyıllarda inşa edildiği hususu tespit edilmiştir. Kurganın envarterinde görülen eserlerin zenginliği ve gencin vücudunu saran zırhının, başlığının ve

Orta Asyada birbirini takibeden kültürlerin art. ve etn. planları ve kurganların bulunduğu Pazırık bölgesini gösteren rita.

çizmesinin üzerinde bulunan altın plakaların debdebesi, mezarda bulunan cesedin asıl bir genç ya da bir Kağan oğlu olabileceği hususunu hemen aklımıza getirmektedir. Genç'in parmaklarında iki altın yüzük bulunmakta, ayagında ata binmeye müsait bir yumuşak çizme ve bu çizmenin üzerinde süs plakaları yer almaktadır.

Esik kurganında bulunan cesedin giyimi üzerinde rastladığımız altın plakalardaki hayvan tasvirleri tamamiyle Hun çağıının İç Asya'sında resmedilen hayvan üslubunun hususiyetlerini taşımaktadır.

Atlı bozkır kültüründe, insanla savaş, hayvanla savaş, bozkırın sert ve amansız mücadeleciliği, desen temalarında da bir mücadelecilik ifade oluşturmuştur. Hun toplulukları arasında "hayvan üslûb u" nun doğuşunun bir sebebinin de burada aramalıyız. Dokumalarda, keçelerde, kılıç saplarında, mızrak, kamçı ve bıçaklarda, kuşandıkları kuşak ve kemerlerde, at koşumlarında, eğerlerde, maşrapa, testi kulp ve gödevlerinde, hemen her tarafta hayvan figürve motifleri yer almıştır. İçinde yaşadıkları çadırı, cenk ve barışta yoldaşı atı ile ilgili bütün eşyalarını olanca güçleri ile süslemişlerdir. Hun kurganlarından çıkan bulgular dan ve eserlerden sonra, bu en eski Türk topluluğunun üslûp özelliği açıklık kazanmış ve sanat gayesinin tasvir ettikleri hayvanların figürlerini en ifadeli yönden aksettirmek olduğu anlaşılmıştır.

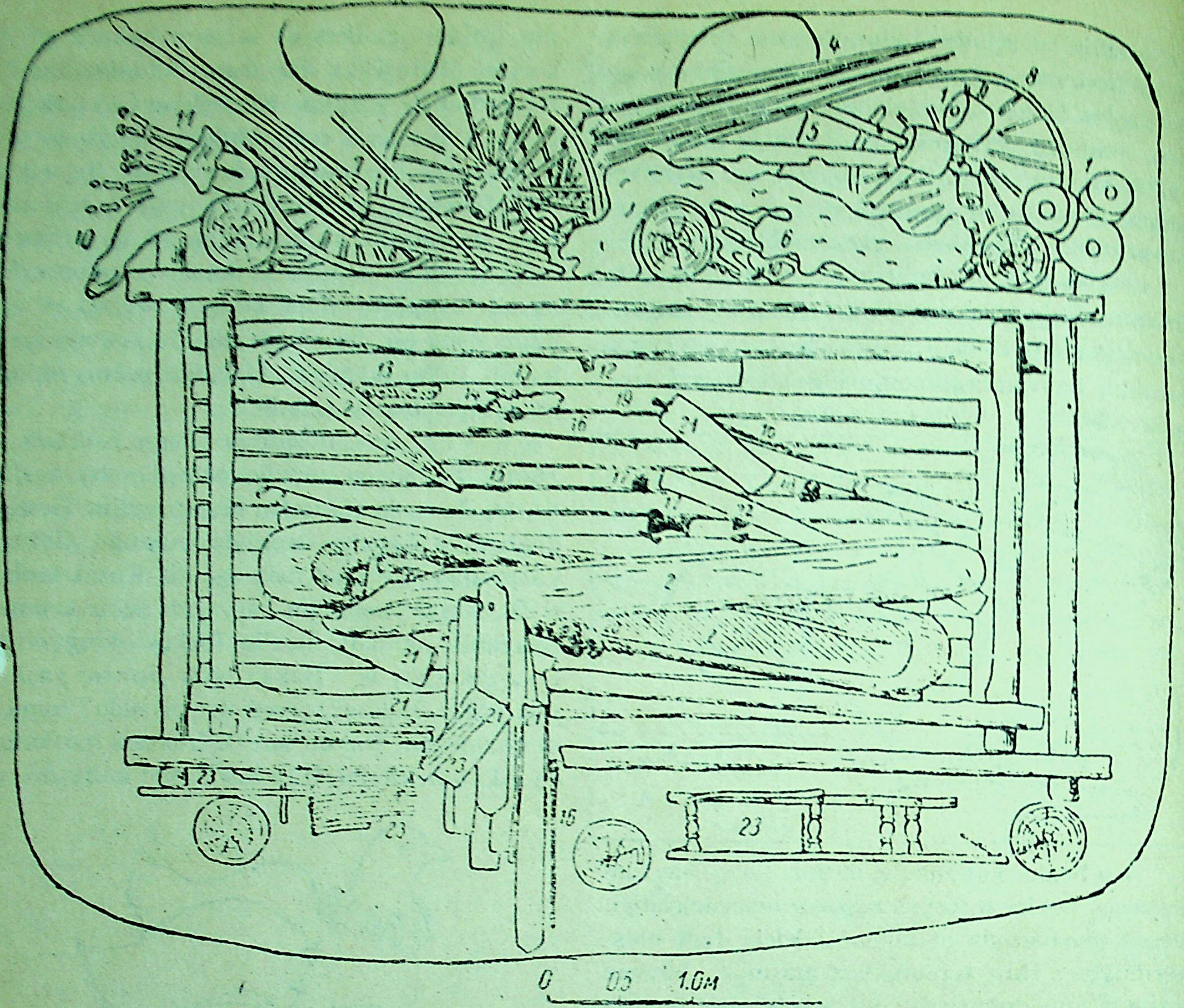
Esik'ten çıkan dört bine yakın eserin yanında, bu kurganın gerçek değerini tayin edecek bir başka bulgu da, bu mezarda bulunmuş olan gümüş bir çanak. Bu çanak Türk dili tarihinin bugün için bilinen devrelerinden en az bin yıl önceki devrelerini aydınlatması bakımından en ilgi çekici bir bulgu olmak vasfını muhafaza etmektedir. Bu gümüş çanağın içinde Göktürk harfleri

nin iptidai şekilleri ile iki sıra halinde ve 26 harften müteşekkil bir ibare bulunmaktadır ki bu harfler ile yazılmış kelimelerin Göktürkçe'de geçen kelimelerin eski şekilleri olduğu bir çok Türkologlar tarafından belirtilmiştir. Bu sebeple biz, Göktürk harflerinin en eski örneklerinin Hun boylarında kullanıldığını ve bu alfabenin millî bir alfabe olduğu neticesine varıyoruz. Müşahade ettiğimiz ifade kudreti, sağlam ve açık üslûp daha bu devrelerde bile Türkçe'nin iyi işlenmiş ve bir edebiyat dili haline gelmiş olduğunu açıkça göstermektedir.

V- VIII. asra ait olduğu bilinen Göktürk yazısının başlangıcı olduğu anlaşılan bu harfler, Kazak ilim adamlarından Musabayef'in Tien-şan dağlarında kayalar üzerinde bulduğu Göktürk yazısından üçyüz yıl daha eskidir. Kazak tarihçisi Olcas Süleymanoğlu bu yazıda sekiz kelimeyi okuyarak yirmialtı harf'in Türkçe olduğunu ortaya çıkarmış ve "Hakan oğlu yirmiüç yaşında ^{pası} yok oldu. (Halkın?) şerefi de yok oldu" cümlesini çözmüştür. Biz bu suretle Göktürk harflerinin en eski örneklerini, Hun boylarının kullanmış ol-

İkinci Pazırık kurganından çıkan at başına takılan töz

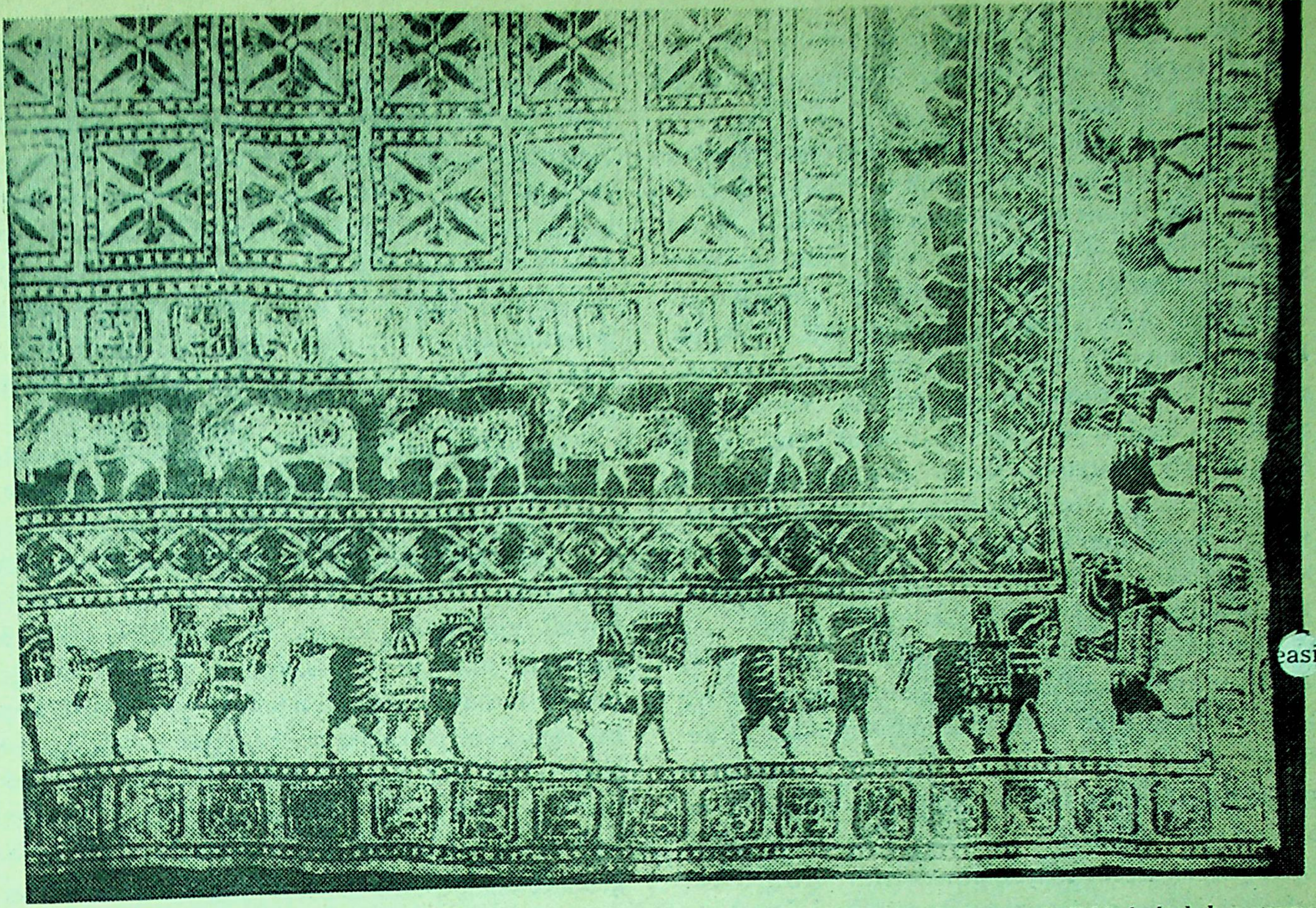
Beşinci Pazırık Kurganının durumu: 1) Araba tekerleği 2) Ağaç gödeusinden oyularak yapılmış lâhit ve kapağı 3) Gömülü olan asil kişinin cesedi 4) Arabanın parçaları 5) Merdiven 6) Büyük keçe örtü 7) ilâ 9) Arabanın diğer parçaları 10) At cesedleri 11) Yünden dokunmuş halı 12) Pişmiş topraktan testi parçası 13) Keçi derisi 14) Koyun postu 15) Masa ayakları 16) Ağaç çubuklar 17) Boynuzdan yapılmış davul 18) Keçeden hazırlanmış yastık 19) Boynuzdan kab ve onun ağaçdan kaşığı 20) Kadın başı süsü 21) Kayış bağları ile tahta süsler 22) Mezar boşluğunun tavan direkleri 23) Arabanın parçaları (Rudenio'dan)

duklarını ve bu alfabenin millî bir alfabe olduğunu anlamış bulunuyoruz. Zaten Orhun abidelerinde müşahade ettiğimiz ifade kudreti, sağlam ve açık üslûp, daha bu devrelerde bile Türkçenin iyi işlenmiş ve bir edebiyat dili haline gelmiş olduğunu açıkça göstermektedir. Bütün bu sağlam veriler, Türk yazısının çok daha gerilere götürülmesi için ciddi sebeplerdir.

İLK TÜRK HALISI VE TÜRKLER'DE HALICILIĞIN GELİŞMESİ

Altaylar'da beşinci Pazırık kurganından gün ışığına kavuşturulan dünyanın en eski dokuma halısı, Orta Asya halı sanatının üslûp ve tekniğini en iyi şekilde aksettiren çok değerli bir örnektir.

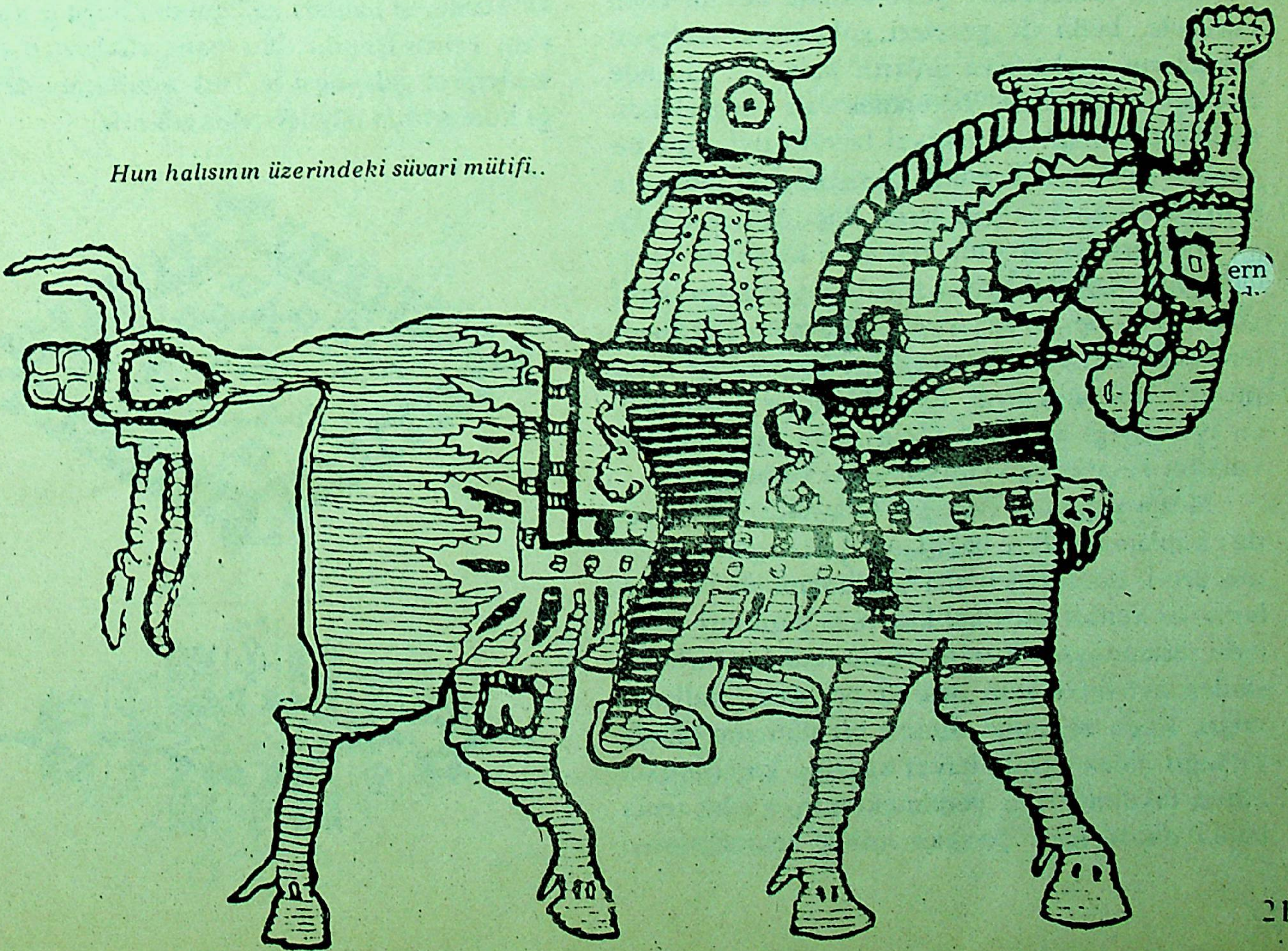
Bu halının bugün İç Asya'da yaşayan Türkmen halı dokumacılığının çıkış noktalarından biri olduğu hususu, artık büyük açıklık kazanmıştır. Pazırık halısının zemininde süveriler, geyik ve hayvan figürleri, son derece sanatkârane bir şekilde dokunmuştur. Figürlerin açık ve anlaşılır bir şekilde zemine yerleştirilmesini mümkün kılabilmek için, cm^2 'ye 36 ilme isabet edecek şekilde çok ince olarak dokunduğu görülür. Yani bir m^2 'ye 360.000 Türk ilmesinin (böylece halıda 1.250.000 ilme sayısı ortaya çıkar) isabet edebileceği bir sıklıkta bir dokuma, ancak bu şekilde bir desen anlayışını zemine geçirmeye imkân vermektedir. Bu aynı zamanda çok ince ve temiz bir yapağının malzeme olarak kullanılması ile olmuştur. Bu yüzden Pazırık halısının kalınlığı sadece 2 mm kadardır.

esii

Sanat tarihinde bilinen ilk Türk halısı. Beşinci Pazırık kurganından çıkarılmıştır. Çok tecrübeli bir halı dokuyucusunun böyle mükemmel bir halıyı yapabilmek için günde ortalama 2000-3000 ilme attığını kabul edersek, bu ilk Türk halısını dokuyan Hun kadının 18 ay göz nuru döktüğü hesaplanabilir.

Hun halısının üzerindeki süvari mütifi..

ern
1.

Mustesna incelikteki dokuma tekniği, ile, üslup ve form anlayışı ile Teke-Türkmen ve Buhara halılarını çok andırır.

Pazırık'ta bulunmuş Altay Hun eserlerinden sonra, halı sanatının en önemli örnekleri, M. S. I. ilâ III. yüzyıla ait halı parçalarıdır. Bunlar, Aurel Stein'in Doğu Türkistan'da İpek yolu üzerinde bulunan Turfan bölgesinde yaptığı araştırmalardan sonra ortaya çıkmıştır. Bunların büyük bir kısmı saf yünden olup, Türk ilme tekniği ile nispeten kabaca dokunmuş halılardır. Geometrik şekil ve çizgileri ve insanı şaşırtacak zenginlikteki renkleriyle bugünkü Kırgız ve Kazak halılarını andırmaktadır. Doğu Türkistan'ın Lu-Lan bölgesindeki kuyu mezarlardan çıkartılan bu halıların sahipleri, o devirde sanat ve zevkin en ince noktasına kadar inebilen Türk topluluklarıydı.

En büyük sürprizi, şüphesiz M.Ö. III. yüzyıla ait Hun aristokratlarının kurganlarından gün ışığına kavuşturulan nefis dokuma örnekler ve keçe yaygılar teşkil etmiştir. Daha o zamanlarda görülen bu yüksek teknik, zengin bir motif ve nakış anlayışı halı sanatının çok daha eski bir tekâmüle dayandığını işaret etmektedir. Hun döneminden itibaren Ortaçağın sonlarına kadar halılar tamamiyle hayvan motifleriyle süslenirdi.

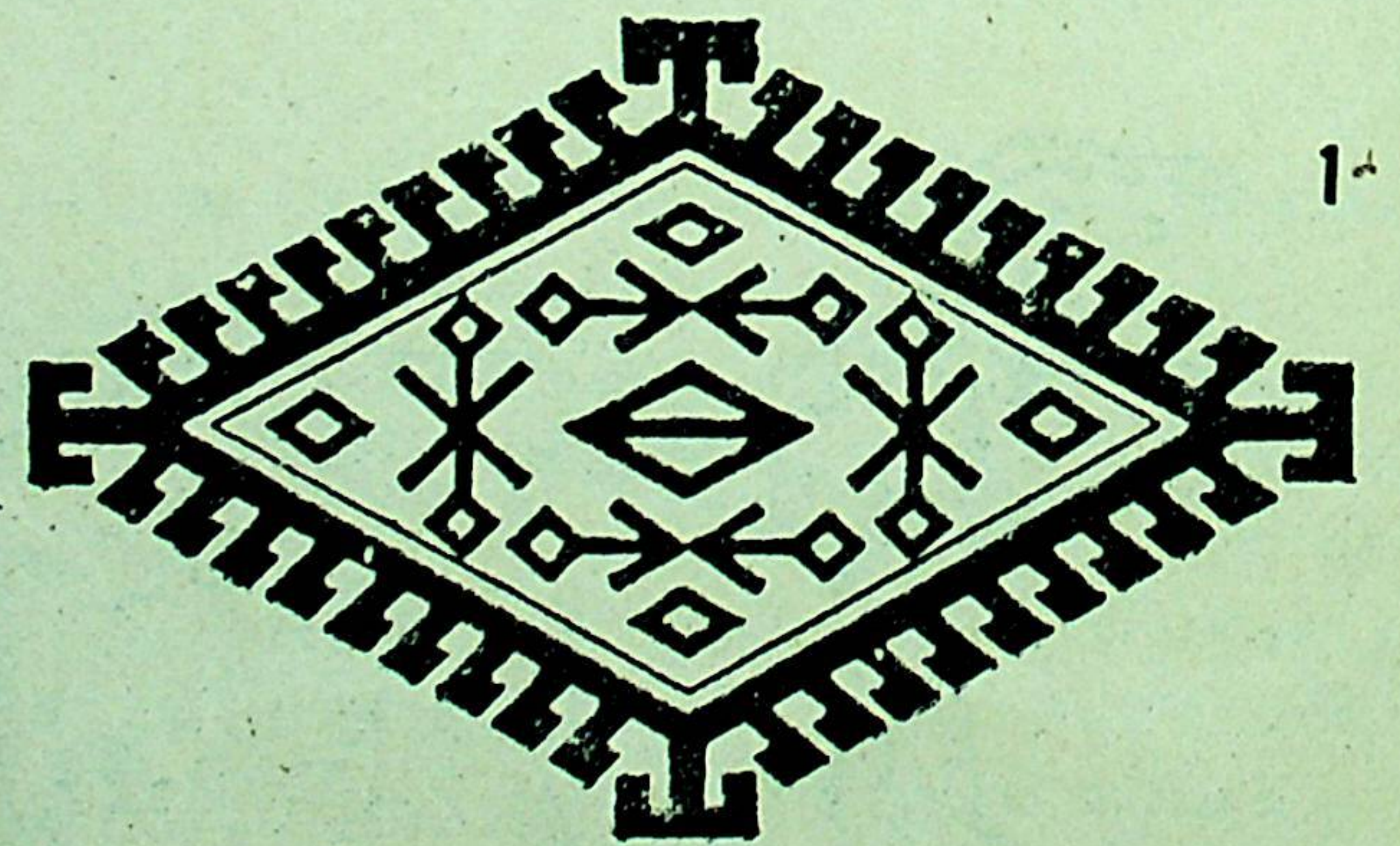
Bu neden böyle olmuştur?

Belki totemizmin şuur altında devam eden etkisiyle, belki de geceleri gökyüzünü süsleyen yıldızların sıralanması onların tahayyül gücünde hayvan şekillerine bürünmesi ile değerlendirildi. Gökkültü onları ezelden beri büyülemişti. İşte bu yüzden yıldızlara bakarak dimağlarında tecessüm ettirdikleri hayvan figürlerini dokudukları halılara aksettirdiler. Halının zeminini kaplayan karelerin içine bazen hayvan figürleri yerleştirdikleri gibi, bazen de, su'lar arasında yine bu tarz figürlere yer verirdiler. Halının diğer köşeleri ise bitki motifleri ile süslenirdi. Bu şekilde bir sıralamaya en iyi örneği biz yine Pazırık'tan çıkarılan büyük bir keçe yaygıyı incelemekle vereceğiz.

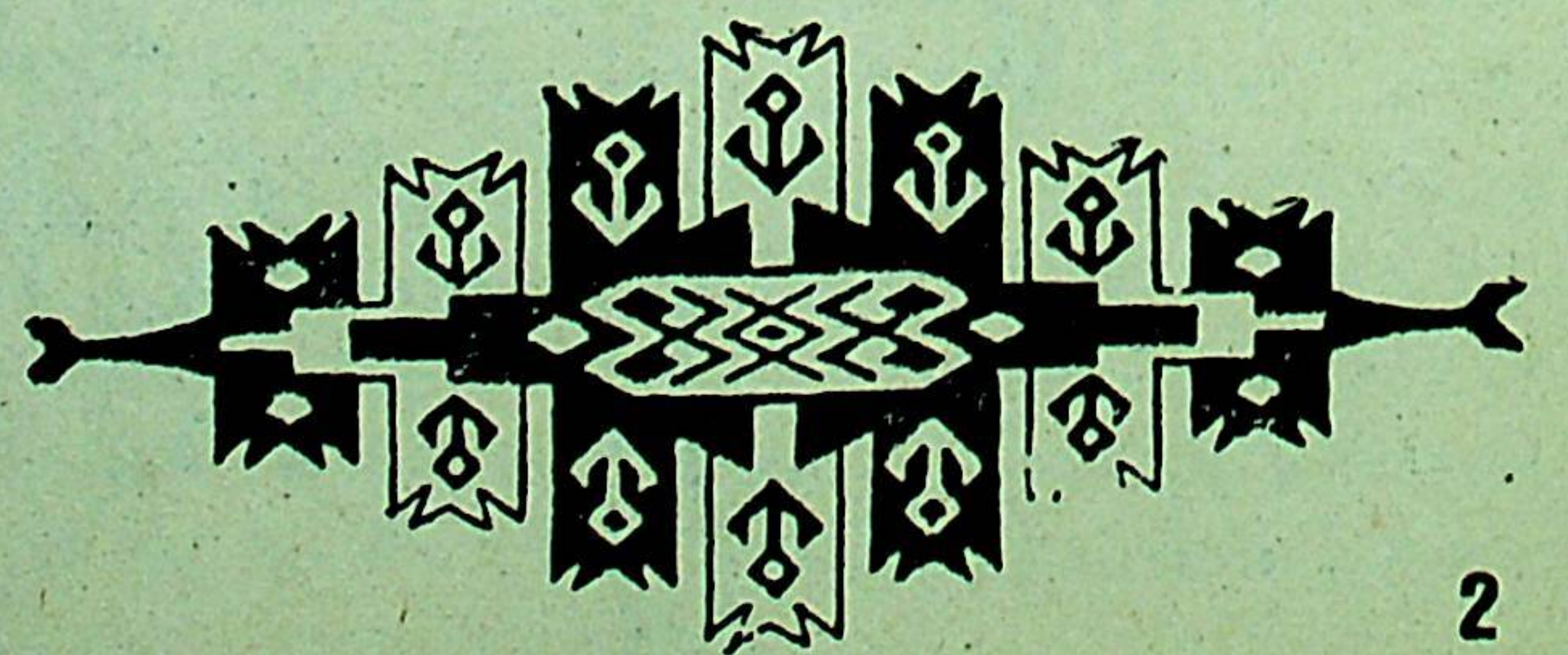
Mezar odasının dört bir tarafını, veya bir çadırı kaplamak üzere hazırlanmış olan geniş keçenin üzeri, dikdörtgen alanlara bölünmüş ve içerleri yine renkli keçe aplikasyonla yapılmış tasvirlerle süslenmiştir. Burada yüklü satırları birbirlerinden ayırtmak için desenli bordürler kullanılmıştı. Keçe zeminde oturan bir ilâhenin elinde tuttuğu çiçek açmış hayat ağacını, karşısındaki atlıya takdim ettiği görülmektedir. Ve bu tema bütün dikdörtgen çevreler içinde tekrarlanmış-

tır. Sahaları ayıran ince su'lar üzerinde Pazırık halısının zemin karelerinde gördüğümüz çapraz biçimli çiçeklere rastlarız ki bunlar dikdörtgen biçiminde kartuşlarla alterne edilmiştir. Kartuşların içinde alev şeklinde üsluplaştırılmış bitki nakışları tekrarlanır. Bugün Kazak ve Kırgızlar bu deseni keçe yaygılarını süslemekte kullanmaktadırlar. Bu biçimdeki nakışlara Pazırık bulguları arasında çok rastlandığı için, Kazak ve Kırgız süsleme üslubunun buradan hız aldığı açıkça anlaşılır.

Evvelden beri en eski Türk topluluklarının yaşadığı bu bölgede, kemer ve at koşumlarının süsü olan madenden plâkaların, bitki ve çiçek motifleri, hayvan figürleri ile ajurlanarak yapıldığı görülmekteydi. Ve daha çok çeşitli hayvan ve hayalî yaratıklar, küçük heykelcikler şeklinde merasim mangalı ve kazanlara, kap ve kacağa, çeşitli taslara kenar süsü olarak yerleştirilirken, bu figürlerin dokuma üzerinde de paralelliği görülmektedir. İç Asya'da gelişen bu halı sanatının motif ve desen anlayışı muhakkak ki diğer sanat kollarının mahsulleri ile ortak davranışlar içinde geliyecekti. Bununla beraber Oğuz boylarının halı dokuma sanatında Pazırık halısının devamını izlemek mümkündür. Yine ilâve edebiliriz ki Bergama, Şirvan, Kaşgay tipi halılar Kırgız, Kazak ve Türkmen halıları ile ilgilerini bugüne kadar devam ettirmişlerdir. Bu benzerliklerden halı desenlerinin gelişmesi ve Türk üslubunun devamlılığı konusunda bilgiler çıkartabiliriz.

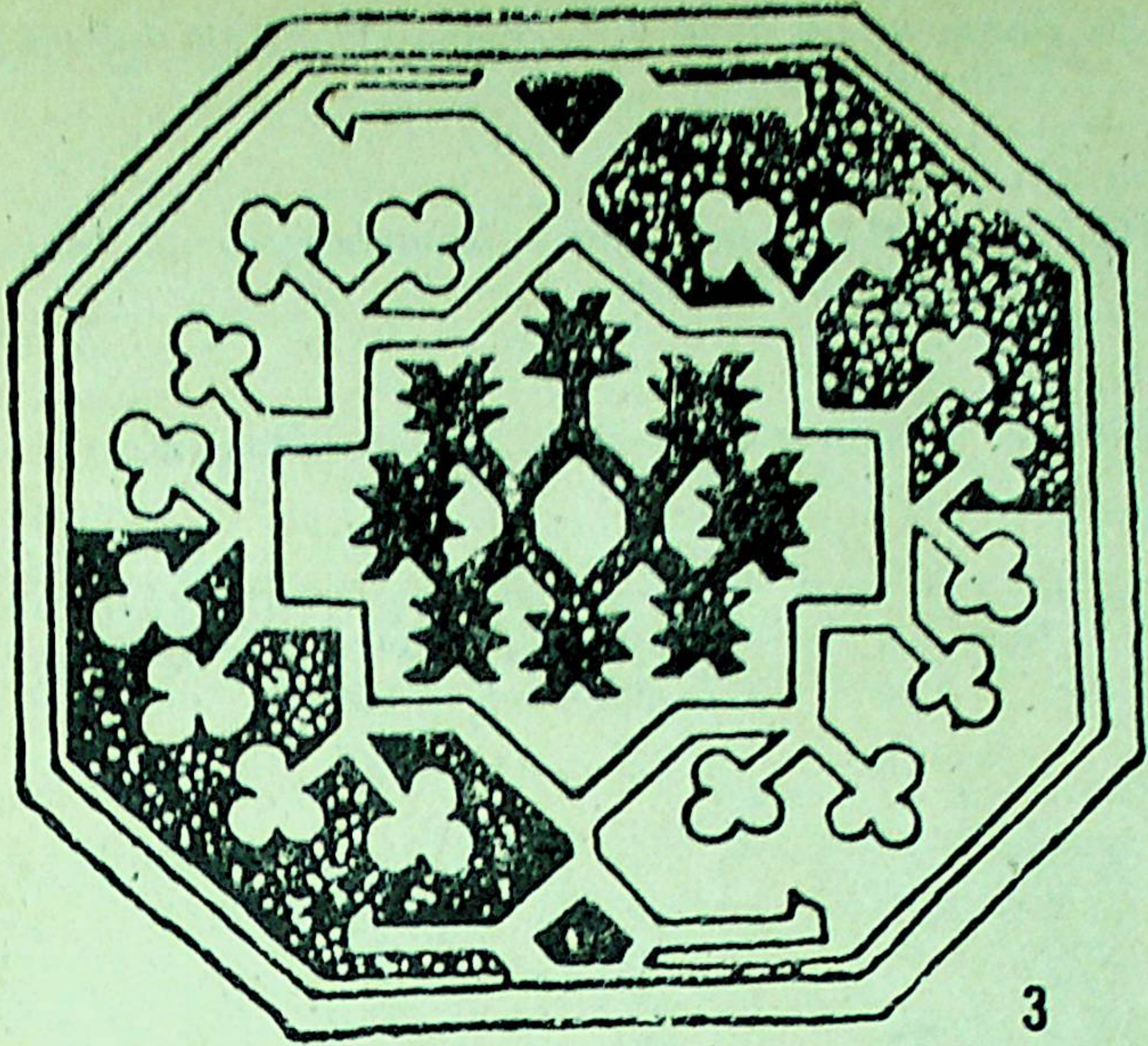

1-

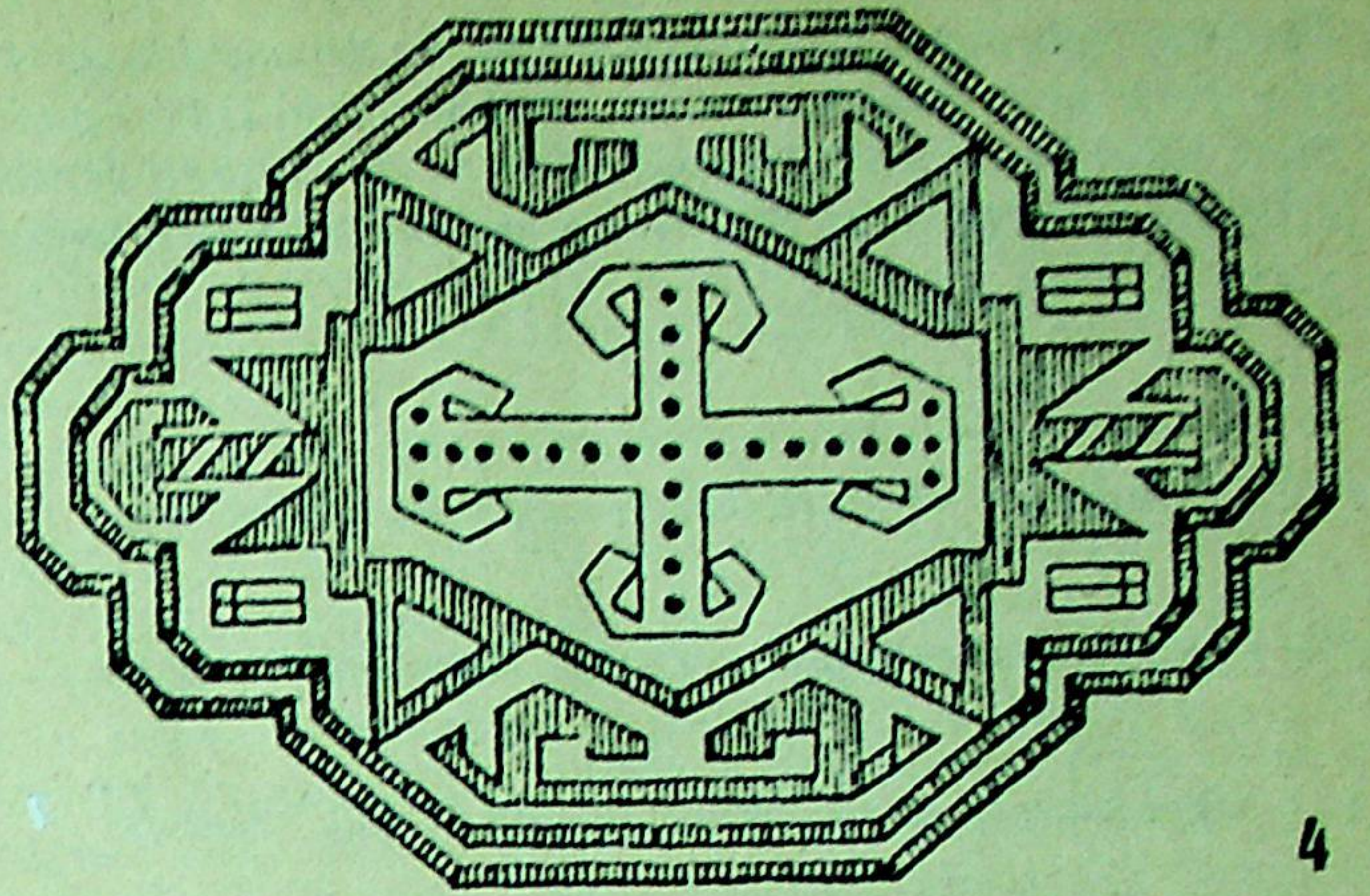

2

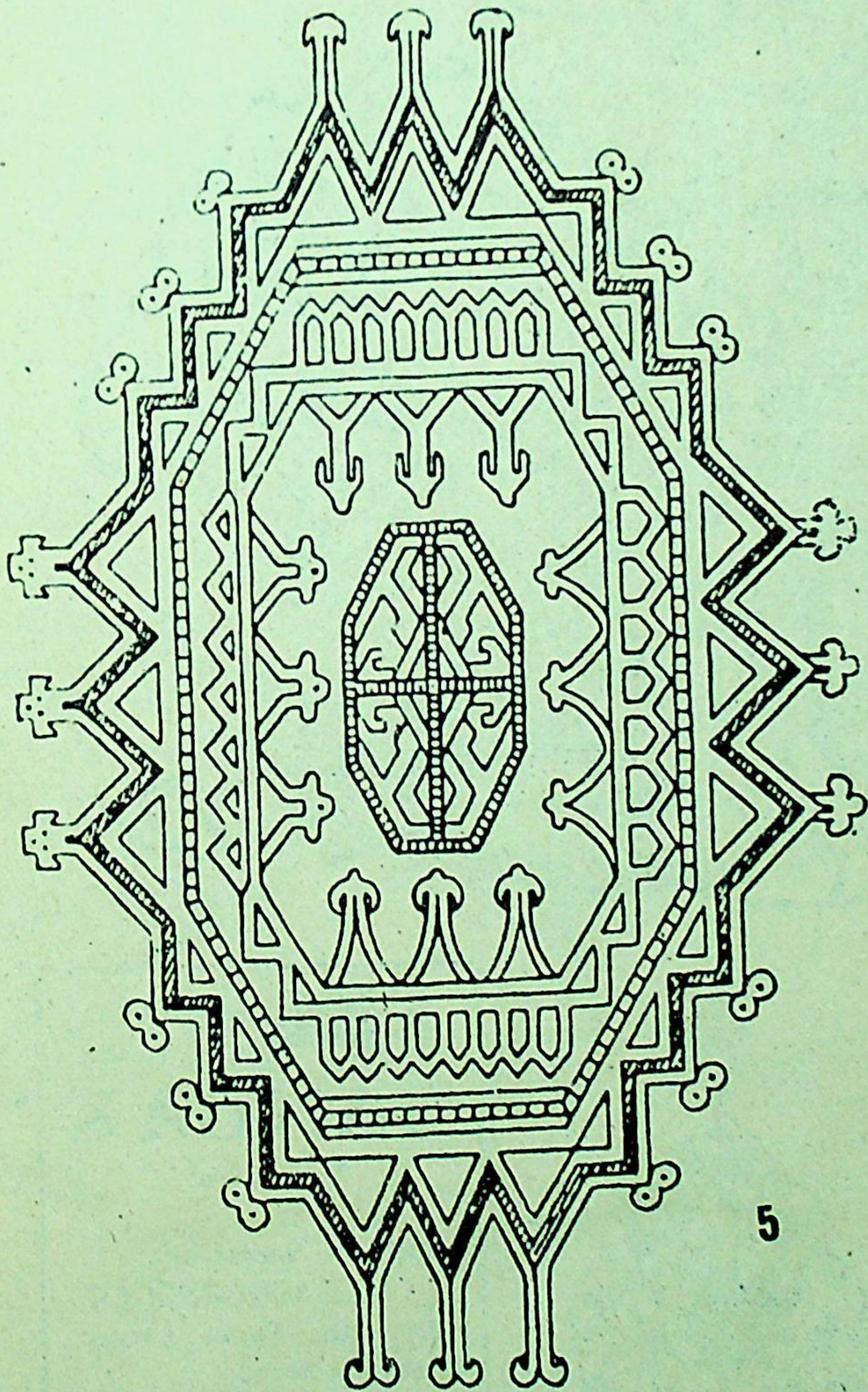

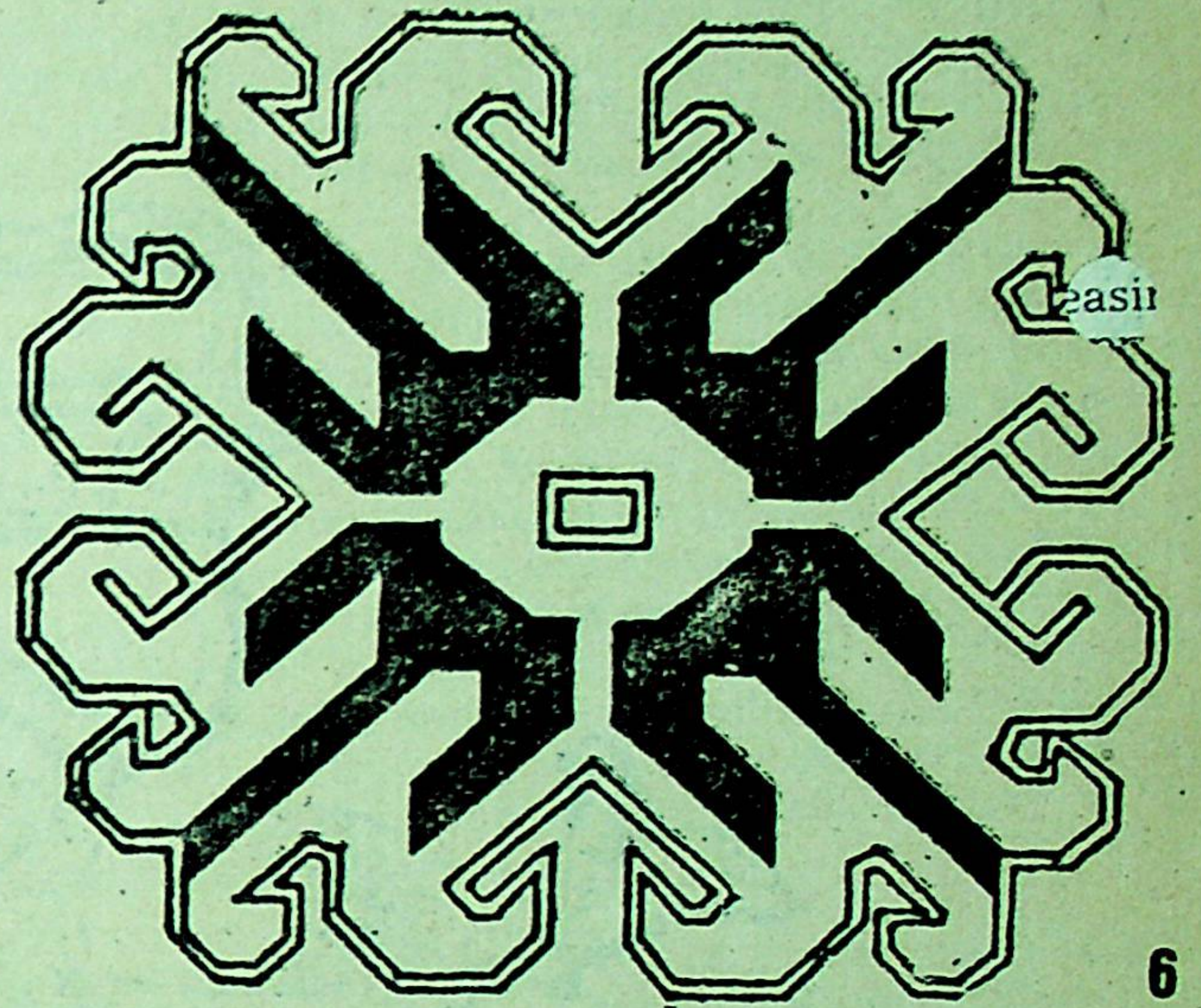
3

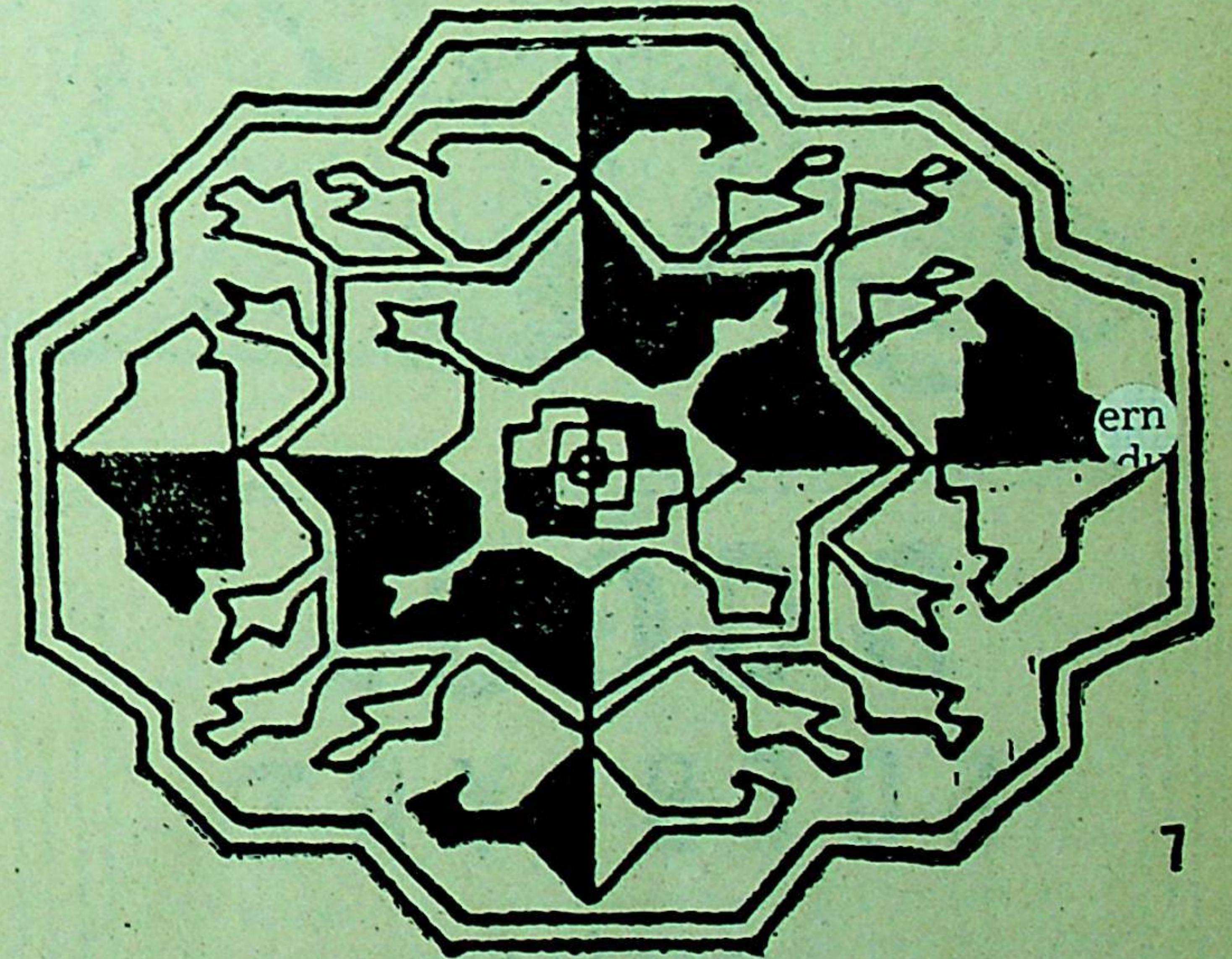
4

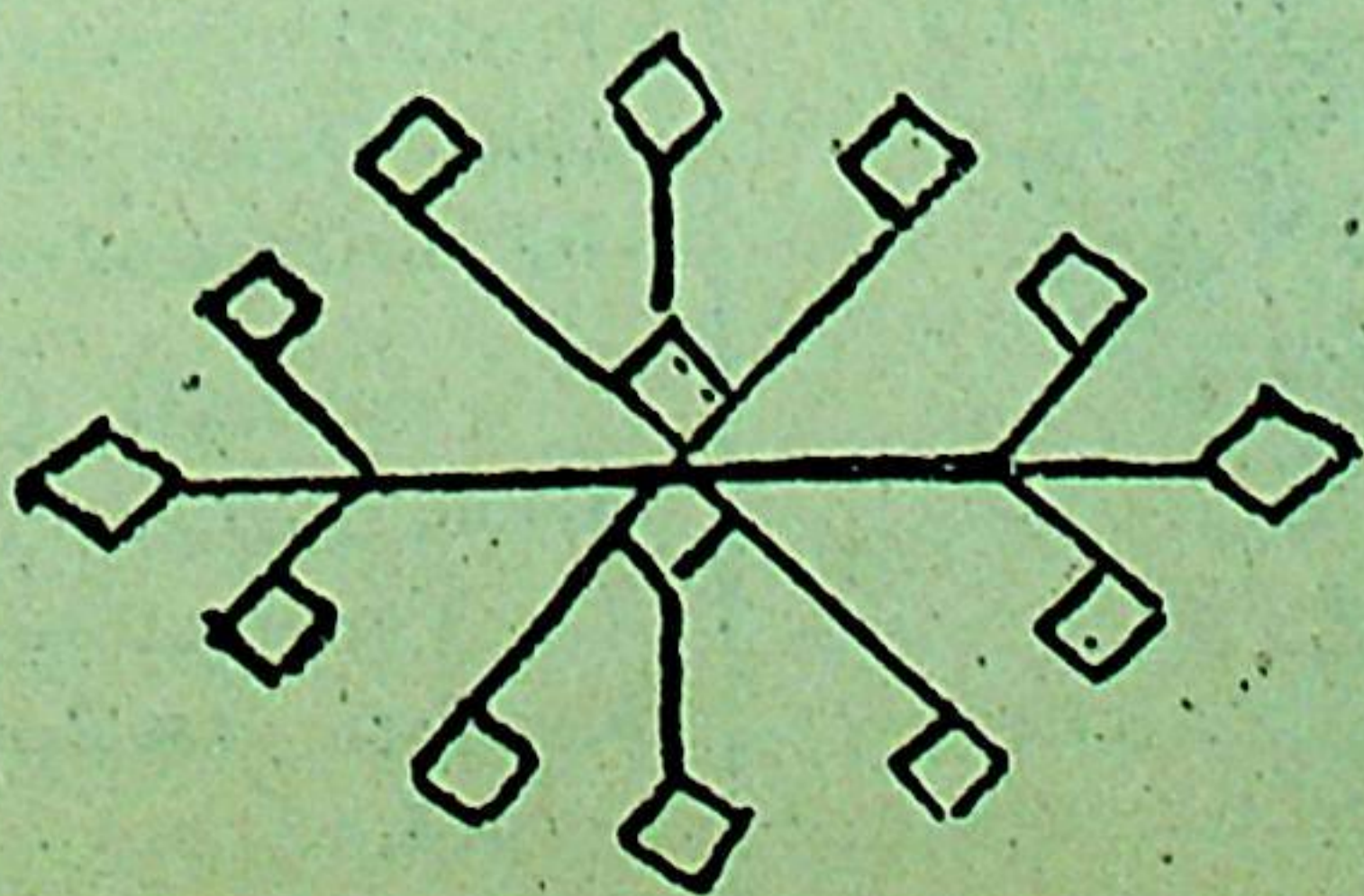
5

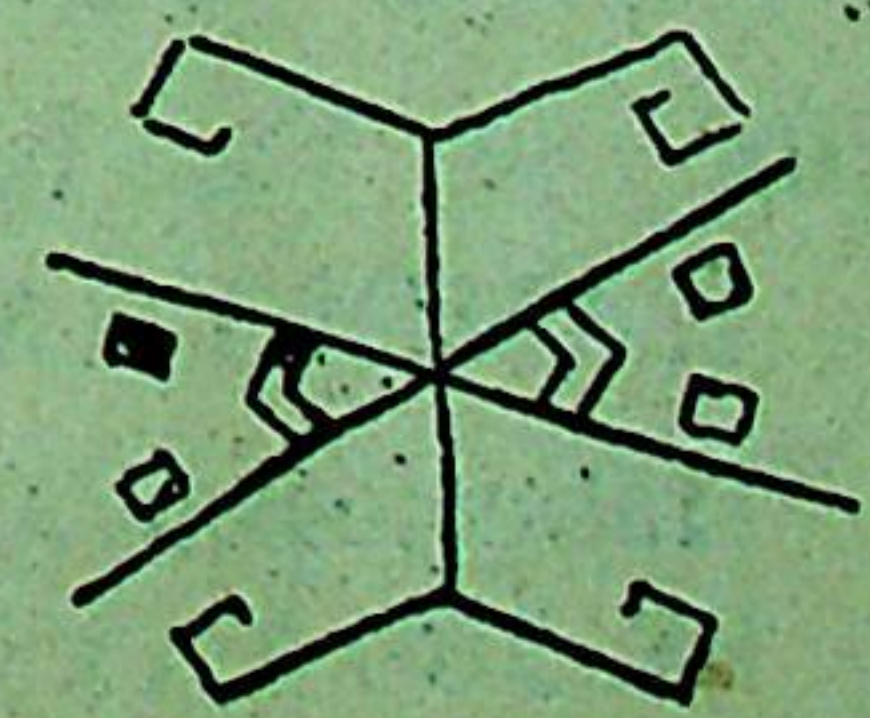
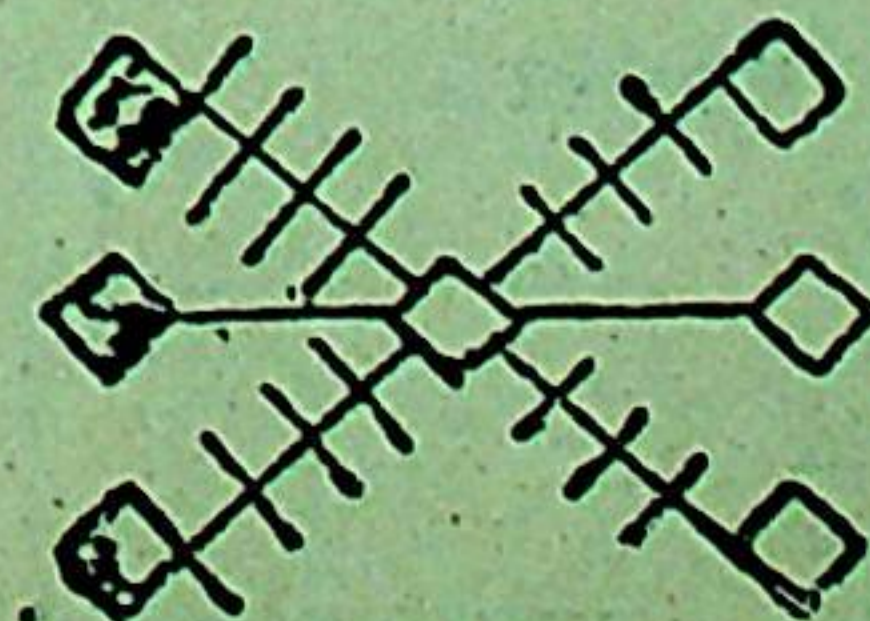
6

7

← 8 →

İlk Türk halısından günümüze kadar bir devamlılık gösteren Türk halı dokuma sanatı, bütün Türk Dünyasında Türk üslubunun özelliklerini motif ve desenlerde devam ettirmiş ve ettirmektedir. Resimlerdeki örnekleri sıralayacak olursak:

(1) Yomudların, eskenar dörtgen "Kepez-gül" nakışı.

(2) Yomudların, eskenar dörtgen "Durnak-gül" nakışı.

(3) Afganistan Ersari Türkmenlerinin "Güllü" nakışı.

(4) Yomud halılarında "Saruk-gül" nakışı.

(5) Türkmenlerin, Salur boyu halılarında sık sık dokunan "Salur-gül"ü nakışı.

(6) Doğu Türkistanda, Hotan bölgesinde dokunan halıların "Hotan-gül"ü nakışı.

(7) Teke Türkmenlerinin "Teke-gül"ü ve "Buhara-gül"ü.

(8) İç Anadolu'da Ciciim nakışlarında tesadüf edilen ve "Hun güllü" motif geleneğini devam ettiren nakışları, sinde, figür Teke-Türkmen ve Buhara;

Pazırık'tan Sahaları :

Geriye Ok atan bir süvari...

DOĞUŞ EDEBİYAT

aylık
sanat dezgisi

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü:

HAMDİ YILMAZ

Haberleşme Adresi
PK.380 KAYSERİ

15 Günlük
Siyasi Gazete

SANCAK

Yeni Sayısı:

- Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU
- Prof. Dr. Turan Yazgan,
- Zekeriya Beyaz,
- Prof. Dr. Mustafa Kafalı,
- Cahit Doğan
- Prof. Dr. Orhan Türkdoğan
- Gülce Duru
- Dr. Aziz Ertuğrul'un

yazılarıyla çıkıyor.

Abone şartları: Yıllık 1000 TL. Yurtdışı: 50 DM. veya karşılığı. Havale ve Yazışma Adresi:

Zekeriya Beyaz
P.K. 158, Beyazıt/İST.